

darulfunun ilahiyat

Başvuru: 10.05.2019
Kabul: 25.06.2019

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Kitap Değerlendirmesi: Ritter, André; Schröter, Jörg Imran; Tosun, Cemal (ed). Religiöse Bildung und interkulturelles Lernen: Ein ErasmusPlusProjekt mit Partnern aus Deutschland, Liechtenstein und der Türkei. (Münster: Waxmann Verlag, 2017), s. 216. ISBN: 978-3-8309-3591-9

Sultan Gülşen¹

İçerisinde yaşadığımız çağda, küreselleşmenin bir sonucu olarak çoğulculuk olgusunun önceki zamanlara göre daha fazla gündemde olduğuna tanıklık etmekteyiz. Kültürel anlamda devletlerarası sınırların belirsizleşmesi, çok uluslu devletlerin ortaya çıkması gibi pek çok sebep; insanlar, dinler ve kültürler arasındaki diyalogun hem yeniden tanımlanması hem de kurgulanması üzerinde düşünme ihtiyacını doğurmuştur. Geride bıraktığımız yüzyılın sonlarında, pek çok sebebe dayandırılacak etkileşimler sonucunda Avrupa’da farklı dinlere mensup bireyler bir arada yaşamaya başlamıştır. Günümüze geldiğinde artık azınlık olarak tabir edilemeyecek kadar *yerli* olan bu unsurların, bir taraftan inançlarının ve değerlerinin tanınması diğer taraftan temel haklarından mahrum kalmamaları adına gayretler sarf edildiği gözlemlenmektedir. Zira artık birlikte yaşamak ya da birlikte var olmak kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir ve uzlaşmanın, huzur ve barış içinde yaşamının bir yolu bulunmalıdır.

Nitekim bu metinde değerlendirilecek olan eser de bu ihtiyaca akademik açıdan yaklaşabilmek için 1997 yılından beri sürdürülen *Studien zum interreligiösen Dialog* (Dinlerarası Diyalog Araştırmaları) başlıklı, genel editörlüğü Protestan-Luteryan Kilisesi papazlarından Dr. Hans-Christoph Goßmann ve Avrupa Kültürler ve Dinlerarası Araştırmalar Enstitüsü Başkanı Dr. André Ritter tarafından yapılan bir araştırma dizisine aittir. Bu araştırma dizisi kapsamında bugüne kadar; dini çoğulculuk, dinlerarasılık, kültürlerarasılık bağlamında *öteki* ile karşılaşmalar konu edinilmiş, İslam’ın ve Yahudiliğin tanınmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış ve Avrupa’da Hristiyanlık

1 Sorumlu Yazar: Sultan Gülşen (Araş. Gör.), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. Eposta: sultan.gulsen@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0001-8088-443X

Atf: Gulsen, Sultan. Review of Religiöse Bildung und interkulturelles Lernen: Ein ErasmusPlusProjekt mit Partnern aus Deutschland, Liechtenstein und der Türkei. Edited, by, André Ritter, Jörg Imran Schröter, Cemal Tosun” *darulfunun ilahiyat* 30/1, (Haziran, 2019): 293-297. <https://doi.org/10.26650/di.2019.30.1.0024>

dışında bir dine mensubiyetin sosyal ve kamusal boyutları çeşitli perspektiflerle ele alınmıştır.

Değerlendirmesi yapılacak olan eser araştırma dizisinin 12. yayınıdır ve konuyu din eğitimi özelinde ele almaktadır. *Religiöse Bildung und interkulturelles Lernen* (Din Eğitimi ve Kültürlerarası Öğrenme) başlığına sahip olan kitabın editörlüğünü; Dr. André Ritter, Dr. Jörg Imran Schröter ve Prof. Dr. Cemal Tosun üstlenmiştir. Aynı zamanda ErasmusPlus kapsamında Almanya, Liechtenstein ve Türkiye’den ortaklarla 2014-2017 yılları arasında yapılmış olan bir projenin ürünü olan kitap, 2017 yılında Waxmann Yayınevi tarafından 216 sayfa olarak yayımlanmıştır. Projeye katılan akademisyen ve eğitimcilerin katkıları ile ortaya konmuş olan çalışmanın konusu, din eğitiminde dinler ve kültürlerarası öğrenmenin imkanlarıdır. Bunu özellikle farklı ülkelerin hem tarihsel hem de uygulamalı tecrübelerinden hareket ederek gerçekleştirmek istediklerini ifade eden editör heyeti, “sınırlar ötesi ve dinlerarası karşılaşmaları ve bu anlamda bir anlayış geliştirilmesini teşvik etmeye yönelik ortak çabayı bu kitap ve proje ile belgelendirdiklerini” beyan etmişlerdir (s. 10).

Editör heyeti tarafından zikredilen bir diğer husus ise kitabın dolayısıyla projenin amacı olmuştur. İfade edilen bu amaç; “giderek çoğulcu bir görünüm arz eden toplum yapılarından hareketle farklı dinden, mezhepten ya da kültürden bireylerle karşılaşmaları organize edebilecek kültürlerarası öğrenmenin tesisi için gerekenlerin ve hem okullardaki din derslerinin hem de yüksek din öğretiminin ihtiyaçlarının tespiti ile din ve eğitim alanındaki mevcut akademik tartışmalara katılmaktır (s. 9)”. Bu amaç doğrultusunda kitap; konunun mahiyetinin, farklı ülkelerdeki resmi din eğitimi uygulamalarının ve proje kapsamında gerçekleştirilen alan çalışmalarının ele alındığı makaleleri barındıran; *Theologische und religionspädagogische Zugänge* (Teolojik ve Din Eğitimsel Yaklaşımlar), *Bildungspolitische Umsetzungen* (Eğitim Politikaları) ve *Beispiele und Erfahrungen interreligiösen/interkulturellen Lernens* (Dinler ve Kültürlerarası Öğrenme İle İlgili Örnekler ve Tecrübeler) başlıklarına sahip üç ana bölümden oluşacak şekilde kurgulanmıştır.

Theologische und religionspädagogische Zugänge (Teolojik ve Din Eğitimsel Yaklaşımlar) başlıklı birinci bölümde din eğitimi bağlamında çoğulculuğa, dinler ve kültürlerarası öğrenmeye dair teorik bilgiler sunulmuş ve çeşitli yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu bölümün ilk makalesinde André Ritter, çoğulcu bir toplumda din eğitiminin mahiyetini ve imkanını Protestan bakış açısıyla tartışmıştır. Ona göre; modernite sekülerizm ile değil ancak çoğulculukla tanımlanabilir ve Alman eğitim sisteminin yetişen bireylere aşlamayı hedeflediği çoğulculuk fikri kültürel

olan kadar dini olanı da ihtiva etmektedir. Sonrasında Cemal Tosun, genel olarak Müslüman ülkelerde, özelde Türkiye’de verilen din derslerinin çoğulcu muhteva ile karşılaştığında ortaya çıkan problemleri ele almıştır ve bunlara karşı olan görüşünü pek çok ayet ile temellendirmiştir. Özellikle Kur’an’ın Ehl-i Kitaba bakışının müspet yönde olduğunu ifade ederek İslam dininde bir dinlerarası öğrenme yaklaşımının “tearüf” kavramını temele alarak şekillenebileceğini savunmuştur (s. 43). Tearüf kavramı ülkemizde birçok akademik çalışmaya konu edilmiş olmakla birlikte, din eğitimi alanında ilk olarak Mualla Selçuk¹ tarafından; birlikte yaşama fikrine dair Kur’ani bir yaklaşımı işlediği çalışmasının üzerine temellendiği kavram olarak sunulmuştur. Tearüf, Hucurat 49/13 ayetinde tanışma/tanış olma anlamında geçmektedir ve ayette insanların farklı cinsiyet ve milliyetten yaratılmalarının nedeninin tanışmalarını sağlamak olduğu vurgulanmaktadır. Bu tanışmalar, özneler arası ilişkiye atıf yapmakla kalmayıp kişinin anlam kazanımına, dolayısıyla kendilik bilgisinin gelişmesine de katkı sağlayacak niteliktedir (Selçuk, 2005). Tosun’un da üzerinde durduğu gibi, tearüf kavramı dinler ve kültürlerarası eğitiminin İslam dini açısından hem imkanını hem de gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bölümün üçüncü makalesinde Wolfgang Müller, dinlerarası eğitimin imkanını Hristiyanlık bakış açısından ele almıştır. Öncelikle dini çoğulculuğun tarihi gelişiminden bahseden yazar, sonrasında dinlerarası eğitim için Kitab-ı Mukaddes temelli bir bakış açısı sunmuştur. Ona göre, öteki ile karşılaşma kişinin kendisini konumlandırmasının da bir yolu olacağından dinlerarası eğitim, bir taraftan kişilik gelişimi diğer taraftan da sorumlu eylem açısından önemli bir imkan alanı oluşturmaktadır (s. 57). Bu bölümün diğer makalesinde Mualla Selçuk, daha önce geliştirmiş olduğu, Ehl-i Kitap örneğinde Kur’an temelli iletişimsel eğitim modelini sunmaktadır. Bir sonraki metinde André Ritter, teorik olarak benzer bir modeli Kitab-ı Mukaddes temelli olarak ele almaktadır. Bu bölümün son makalesi ise Regina Speck’e aittir. Bu makale, din hakkında konuşmamanın veya konuşmaktan imtina etmenin sebeplerine değindikten sonra dinin sosyal alanda görünür olması ile din hakkında konuşmanın da mümkün olacağını, dolayısıyla dindarlık ve dini yaşantı ile din hakkında konuşma arasında bir doğru orantının söz konusu olduğunu ifade etmektedir (s. 100-104).

Kitabın *Bildungspolitische Umsetzungen* (Eğitim Politikaları) başlıklı ikinci bölümünde projeye dahil olan ülkelere sunulan din eğitimi bağlamında eğitim politikaları konu edinilmiştir. Yazarlar Türkiye, Almanya, Liechtenstein’daki din derslerinin ve Almanya’daki İslam derslerinin tarihi gelişimini, güncel durumunu

1 Mualla Selçuk, “Birlikte Yaşamaya Kur’anî Bir Yaklaşım: Tearuf,” içinde *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, ed. Remziye Yılmaz (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005), 229-243.

tasvir ederek bu derslerin dinler ve kültürlerarası öğrenmeye etkileri/katkılarını tartışmışlardır. Bu bölümde özellikle dikkat çeken husus, her biri laik olan ülkelerde din dersleri bağlamında birbirinden çok farklı uygulamaların söz konusu olduğudur. Cemal Tosun'a ait metinde, Türkiye'de devletin sorumluluğunda mezheplerüstü görünümde tek bir din dersinin sunulduğu ifade bulmakla beraber bu yapı dolayısıyla tarih içerisinde özellikle farklı mezhepten vatandaşların eğitimi hususunda ortaya çıkan problemlerin giderilmesi için geliştirilen çözümler vurgulanmıştır. Almanya örneğini tasvir eden Katja Boehme'nin metninden ise ülkede din derslerinin *res mixta* ilkesi gereği hem devletin hem de kilisenin sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, yazıya göre Almanya'da okulun görevleri arasında dini kimlik gelişimini teşvik etmek de yer almaktadır. Yazar, günümüzde ülkenin çoğulcu yapısının, okulu da kültürler ve dinlerarası öğrenme açısından bir nevi laboratuvara dönüştürmekte olduğu üzerinde durmuştur. Almanya'da dini yaşantıyı organize eden anayasal haklar, muhatap bulunabilmesi halinde farklı dinlerin derslerinin kamu okullarında verilebileceğini öngördüğünden İslam dersi ile ilgili girişimler söz konusu olabilmıştır. Almanya'daki İslam derslerini konu edinen Jörg Imran Schröter ise, uzun yıllardır bu alanda çaba sarf edilmesine karşın hala birçok eyalette bu derslerin pilot uygulamalar şeklinde varlık gösterdiğini ifade ederek eyaletler bazındaki uygulamalara dair genel bir tablo çizmiştir. Kendisi de Müslüman olan yazar, din derslerinin ihdası ve geliştirilmesi adına var olan uğraşın bizzat içinde yer almaktadır ve özellikle İslam dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi hususunda alana önemli katkılar sunmaktadır. Bölümün Liechtenstein örneğini ele alan diğer metni Stefan Hirschlechner'e aittir. Bu metinden ülkedeki din derslerinin yegane sorumlusunun ve tam yetkilisinin kilise olduğu anlaşılmaktadır. Ülkede konfesyonel olarak verilen Katolik ve Protestan din derslerinin yanında yasal olarak tanınmamasına rağmen ilkokul seviyesinde İslam dersi de verilmektedir.

Yapılan projenin uygulamalı çalışmalarının konu edinildiği, *Beispiele und Erfahrungen interreligiösen/interkulturellen Lernens* (Dinler ve Kültürlerarası Öğrenme İle İlgili Örnekler ve Tecrübeler) başlıklı üçüncü bölümün ilk makalesi Carolin Meier'a aittir. Almanya'da bulunan Karlsruhe şehrindeki Schillerschule ile Liechtenstein'da bulunan Eschen şehrindeki Oberschule arasında, çalışmanın temelini oluşturan ErasmusPlus projesi kapsamında gerçekleştirilen öğrenci hareketliliği ile ilgili bilgi verilmiştir. Yazar çalışmanın özellikle farklı kültürlerin yerinde tanınması ve farklı bir din olmasa da farklı bir mezhebin yaşanan halinin gözlemlenebilmiş olması sebebiyle, bu hareketliliğin bütün taraflar açısından değerli bir tecrübe olduğunu dile getirmiştir. Bu makalenin akabinde projeye katılan her bir okulun kendi bünyelerinde gerçekleştirdikleri; dinlerarası bayram

takvimi oluşturma, vatan temalı resim atölyeleri, ırkçılık karşıtı tiyatro gösterileri düzenleme, Holokost anma günü vb. dinler ve kültürlerarası faaliyetler hakkında birer kısa kesit sunulmuştur. Bu bölümün dördüncü metni ise Yıldız Kızılabdullah ve Fatma Çapçioğlu tarafından kaleme alınan, yine proje kapsamında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde gerçekleştirilen çalışma hakkındadır. *Veränderte Wahrnehmungen des “Anderen”* (“Öteki”ne Dair Değişen Algı) başlıklı bu metinde, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi bölümünde 2016 senesinde son sınıf öğrencilerine yönelik *Kültürlerarası Din ve Ahlak Öğretimi* dersinde yapılan çalışma özetlenmiştir. Aynı zamanda katılımcı da olan 43 öğrenci ile dersin başında ve sonunda yapılan mülakatlar doğrultusunda, *ötekine* dair algılarını tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde kültürlerarası bir din dersinin; ötekine bakışı korku temelli ve uzak durma amaçlı olmaktan merak temelli ve zenginleşmek amaçlı bir noktaya taşıyabileceği, birbirini tanımanın gerekliliği ve İslam’ın evrenselliği düşüncesine katkı sağlayabileceği ortaya konmuştur. Üçüncü bölümün ve dolayısıyla kitabın *Interkulturelles Lernen* (Kültürlerarası Öğrenme) başlıklı son makalesinde ise Amani El Kurdi, kültürlerarası öğrenme kavramını tahlil etmiştir.

Alman dilinde yazılmış kitabın aynı zamanda orta düzey bir dil yetkinliğine sahip kişilerce anlaşılabilir sade bir dile sahip olduğu gözlemlenmiştir. İncelemiş olduğumuz kitapta konunun gerek teorik zemini gerekse uygulamadaki örnekleri ile birlikte ele alınmış olması bundan sonraki çalışmalara kaynaklık edebilecek bir potansiyel ortaya koymuştur. Diğer taraftan Avrupa’da yaşayan farklı din mensubu vatandaşların genel olarak Müslüman olması, hatta Almanya’da yaşayan Müslümanların %90’ına yakınının Türk kökenli olması ve dolayısıyla dinler ve kültürlerarası eğitim yaklaşımlarının üzerine temellendiği *ötekini tanıma* ve *birlikte var olma* düşüncesine pek çok açıdan örnek teşkil ediyor olması Ankara Üniversitesi ile yapılan işbirliğini son derece anlamlı kılmaktadır. Ayrıca son bölümde ele alınmış olan uygulamalı çalışmaların bundan sonra yapılabilecek çalışmalar ve projeler için ufuk açıcı olduğunu ifade etmek gerekir. Kitaba dair eksik olarak tabir edebileceğimiz tek nokta, bir genel sonuç bölümünün olmayışıdır. Son olarak, araştırmaya taraf olan ülkelerin çoğulculuk bağlamında din eğitimi anlayışları hususunda özlü bir bilgi kaynağı sunması sebebiyle dikkat çeken çalışmanın özellikle din eğitimi alanında görev yapanlara, bu alanda araştırmalarını sürdüren akademisyenlere, lisans ve lisansüstü öğrencilere katkı sağlayacağı söylenebilir.

